

Милета Аћимовић Ивков

РОМАНИ, РОМАНИ, РОМАНИ

ПРЕГЛЕД СРПСКЕ РОМАНЕСКНЕ ПРОДУКЦИЈЕ У 2013. ГОДИНИ

О савременом српском роману се не може говорити лако. Са њим се збива нешто што је мимо овладаних културних навика и утврђених стандарда. Роман је велико, ускомешано поље наше књижевности. Књижевно поље које није сасвим омеђено, испитано и у свим сегментима поуздано оцењено. Хајде, због тога, да овог пута не почнемо баш очекивано. Да не поновимо, више пута претходних година истицану слику/представу кретања савремене књижевности у уском кругу. Хајде да не кажемо да је ово била слаба година за српски роман. То се већ рашчуло. А ситуација кризе је ионако наша свакидашњица. Хајде да кажемо како је продукција романа и даље несразмерно велика, а њихова књижевно-уметничка вредност сразмерно невелика. Хајде да кажемо да је ове године у српској књижевности највише најбољег дала приповетка, прича. А не поезија. А поготово не роман.

У савременом роману, пренасељеном острву које популационо расте, видан је вредносни успон тзв. жанровског романа и видна је обнова приче. Обнова стваралачког поверења у чисто, наративно приповедање. То је, на тематском плану, пред читаоца извело слику ситуације широког поља непосредне савремености и нешто даље прошлости. А потом је, таквом тематском избору у градњи слике света, мотивисано саображавана читава лепеза стваралачких поступака. И то од оних који се исцрпљују у ангажованом, хуморном и иронијском коментару и гротескном и фантастичком преображењу, до оних који су окренути историчности, социјално-политичкој занимљивости и ак-

туелности сижетираних догађаја. А на различита метафикцијска варирања и осциловања између референцијалних тема, наши су читаоци одавно навикнути. Кроз њих они могу да распознају стваралачко активирање различитих стратегија (пост)модернизма – још живих у нашој живој књижевности. Нема, дакле, ничег епохално новог, ни великог, у савременом српском роману.

Нема, ето, ничег великог у нашем савременом роману, али има лепих новина, малих креативних помака, значењских продора и прибира. Једноставно: има смисла и лепоте. Има вредности. А те вредности нису сасвим мале, узгредне и безначајне. Оне су потврда виталности жанра, који се често меша и претапа са другим жанровима у којима се може лепо причати. Али су, истовремено, оне потврда и креативне упорности и умећа у настојању да се освоји сопствени глас; препознатљиво место и углед у бројној фамилији романсијера. Жив је наш роман. Жив!

Виталистичку постојаност савремени српски роман најпре исказује генерацијским, стилским и поетичким разногласјем и увећаном продукцијом. Потом тематском и жанровском разумењем, па и одређеном друштвено-критичком ангажованошћу. Излазећи у сусрет актуелним темама савремености, он узима на себе улогу позорја на којем постаје могуће да се њихови антагонизми јасније препознају и имажинативно разреше. Као и да се кроз причу садржаји историје и идеологије (без којих код нас још не можеда се књижевно мисли и пише) проблемски представе и преиспитају. Тако се у савременом роману инертно расплићу они историјски, политички и егзистенцијални чворови за које се веровало да су давно расплетени, или да се неће поново сплести. Једино што у вези са тим чуди јесте чињеница да, уочи стогодишњице, Први светски рат није писцима био изазовна тема. Мада су теме из историје у српском роману најчешћи избор.

Али, ако је изостала апологија јуначке и страдалничке историје, није изостало њено ангажовано читање, деконструкција, па и памфлетска ревизија. Такво читање је понудио Андрија Матић у роману *Помрачење у њеној слици* (Лево крило). И то проблематизовање историјских знања у делима нових романсијера, више није само издвојени индивидуални гест, већ идеолошко усмерење, тенденција. Као што је на стварносној подлози успостављено драматизовано, вишеслојно приповедање о трауматичним сликама скорије прошлости, са усмереним инвективама ка добу савремености, узбудљиво и динамично развијано у роману Иванчице Ђерић *Сва је природа дивља и сурова* (Ренде). У кругу романа који широкозамашно, слојевито и значењски обухватно захватају у прошлост садашњости, издвојено стоји и роман/породична сага Миомира Петровића *Мириш мрака* (Лагуна).

Ако су су стандарди вредности и тенденције у нашој романескној књижевности у стању растуће неподударности, и ако су позиције књижевности у друштвеном животу маргинализоване, онда ни читалачке жеље и навике не могу да се крећу у пољу, модернистички схваћене, високе књижевне уметности. Већ се оне, под сталним притиском јавних и медијских говора, окрећу литератури лаких садржаја. Отуда пораст љубавних прича и стална тенденција тривијализације. Али, насупротив њој, умећем појединих аутора криминалистички и научно-фантастички романи постају доказ ванредне овладаности захтевима жанра, као и особене маштенске, стилске, значењске и вредносне профилисаности. Такве су романи написали: Горан Скробоња *Сва Теслина деца* (Лагуна), Ђорђе Бајић *Жуџа кабаница* (Чаробна књига) и Павле Зелић *Пешчана хроника* (Лагуна). За Горана Скробоњу се још може рећи да је овим романом потврдио своје видно, па и издвојено место у нашој савременој књижевности – пошто је реч о оном најбољем што је у жанру романа написао.

Видно је и то како све млађи романијери освајају поље вредности. Међу њима има и оних који су објавили прве књиге, као што су: Дина Хрецак *Саџи, померен уназад* (Танеси) и Милош Живковић *Бифе Фројд* (Адмирал букс), а потом оних коју исказују знатно стваралачко умеће и културу, попут Бојана Бабића *Илегални Парнас* (Лево крило) – он је изненађење – Срђана Срдиха *Саптори* (Књижевна радионица Рашић) и Берислава Благојевића *Тиши од воде* (Ренде). Као што је видно и то како се са младошћу овај пут срећно и плодотворно укрстила стваралачка првина. Неке од првих књига, које нису написали само млађи аутори, јесу изразита занимљивост, изненађење и потенцијално највећи стваралачки принос. Занимљивост оличава роман Јулијана Тамаша: *Десет љубавних зајовести* (Орфеус), док се изразитијом књижевно-уметничком вредношћу исказује роман *Таи* (Геопоетика) Горана Гоцића.

Старији романијери, поред знаног, овладаног и потврђеног у домену представљања приповедног света и активирања изабраног стваралачког поступка, показују и одређену стагнацију, концептуалну истрошеност и маниристичку углачаност свог писма. Књиге Мирослава Јосића Вишњића, Миленка Пајића и Мира Вуксановића то потврђују. Први у поетизованој, други у архаизованој оживљености и упошљености језика, а трећи у умножености и исцрпљивању каталога модернистичких поступака.

Увек је тако – изненађења дођу од оних од којих то не очекујемо. Макар и када су само креативни помаци, у књижевности се такви приновци примете. Такав је роман Милована Станковића *Ако у следећем животићу будеш лејџир* (Књижевна општина Вршац). Заснован као ро-

ман са тајном који је у себе упио жанровске одредбе љубавног, криминалистичког и билдунгсромана, казан из перспективе слабог субјекта који заснива идентитет, проналази пут до самоспознања и стваралачке иницијације и то спретно изнађеним тоном меланхолично-роматичне исповести, овај роман сложене подтекстовне основе читаоце уводи у унутарње просторе свог јунака. На тај начин он, кроз мрежу скривених цитата референци и алузија, постаје развијена поетска и сентиментална прича са метафизичким увидима о проналажењу чврстих егзистенцијалних, духовних и емотивних упоришта. А они су оличени у базичним вредностима вере и љубави.

Постављајући у средиште свог приповедања мотив мртве драге, због чије смрти и он бива оптужен, Станковићев меланхолични јунак бива непрестано довођен у скоро парадоксалне ситуације у којима треба да се, између супротстављених начела и вредности, одлучно одређује и опредељује. На тај начин он снажи сопство и утврђује искуствену спознају, али и само приповедање ниског ритмичног интензитета изнутра динамизује и осмишљава. Због тога је оно, када није сентиментално наглашено и пренапето, у основи успела варијација великих и вечитих тема живота и књижевности. Али је местимице, до граница мистичне спознаје, доведена есејизована приповест о великим метафизичким тајнама – без којих ни живот ни прича немају смисаону пуноћу, изразиту занимљивост и заокружену вредност.

У сродном референцијалном кругу креће се и Драган Јовановић Данилов. У свом поетском роману *Таласи београдског мора* (Вулкан) он је ублажио центрифугалне енергије приповедања, за рачун дисциплинованијег и сведенијег асоцијативног кружења око одабраних топонима старог Београда. Тако је на широко временско платно приповедања призвао и поставио личности, прилике, ситуације и вредности које су, оверене искуством историје, у његовој прозној пројекцији задобили поетизовани и мистични ореол транценденције. Постали су део једне романескне митопеје, која се значењски и симболички грана у више праваца и која плени и заводи дубинским увидима, маштовитим аналогијама, сугестивним сликама и смисаоним обртима. Као и лиризованим, каткад прециозним стилем, повишеном реториком и пробраним, адекватним језиком.

Овај оглашени песник, чини се, као да пише „једну” несижејну романескну књигу. Отуда су и у овом роману приметне варијације сродних тема. Док је стваралачки приступ оличен у лирској апстракцији и фантазијској мистификацији, у којима се живот и стварање поимају и представљају као велико и несагледиво, зачудно поље лепоте и тајне. Због тога се његови дигресивни поезијом и есејизацијом прожети романи страствено и сатрепетно прихватају, или априорно одбацују. А

ово је, мада композиционо и наративно нешто центриранији, сведенији, ипак типично даниловљевски поетско-асоцијативно грађени роман. Са свим препознатљивим, типизираним, одликама и својствима.

Колико је у Даниловљевом роману присутан топос града, толико је у романима Гордане Ђирјанић и Владиславе Војновић српско село постало централна садржинска компонента њихових романа. Доводећи своју јунакињу учитељицу Соњу из Београда у шумадијско село, Гордана Ђирјанић је у роману *Мрежа* (Вукотић медија) настојала да њену судбинску драму разреши на подлози сукоба културних образаца, идеолошких усмерења и општијег система вредности.

Остављајући у граду иронизовано представљен (мало)грађански живот огрезао у моралној хипокризији, Соња са мужем, негдашњим магом истраживачког новинарства, доспева у село – њој мало познат свет. Она заснива живот у оквирима модела културе у којем се за њу активно разастире мрежа магијских радњи и поступака. Из тих стега она у симболизованој завршници романа излази као победник, али са осећајем горчине пирове победе. Јер, из драме транзицијске савремености оличеној у политичким интригама и превратима, она излази са великим душевним ожиљцима због губитка мужа, али и озареним надама везаним за окаснело рођеног сина.

У кругу новог тематског избора ове списатељице, видно је са колико сугестивне снаге она уме да слика нашу градску свакидашњицу, док су јој слике сеоског живота каткад окоштале и мање уверљиве. Но, овај роман чврсте композиције, писан сигурном руком, критички окренут савремености, речито казује о способности њене ауторице да исприча актуелну, занимљиву и, по значењском опсегу и репрезентативности, потребну и важну причу.

А Владислава Војновић је у роману *Козје уши* (Дерета) своју јунакињу Стојанку довела у село, да би се на подлози њеног сиромашког живота упечатљивије оцртала природа света и живота којег је напустила. А тај су живот и свет везани за шездесетосмашке догађаје њене младости: љубав, занос, а потом емотивни и професионални крах у сенци политичког дволичја. Због тога се у њеном самопреиспитујућем говору јасније разабера позадина негдашњих студентских дешавања и свег доцнијег политичког живота, из којег је она изнела горке искуствене плодове, као мотив и основу за причу. Због тога је њен сеоски живот посвећен кругу елементарних вредности и закривене лепоте.

Писан полетно, сликовито и хуморно, са обиљем гротескних и сатиричних слика и сцена, овај роман, када није немотивисано дигресивно распричан, доноси свежину духа животне непосредности и судбинске и социјалне препознатљивости. Да би, кроз ту живу монолошку реч, сликовите описе и срезане дијалоге, уверљиво указао на

неке неуралгичне тачке наше савремености. На судар и сукоб политичких усмерења, те социјалне и егзистенцијалне ломове и драме, које се на таквој основи зачињу. Ово је спретно постављена и вођена, упечатљиво казивана, потресна и парадигматична животна прича времешне али стоички ведре хероине нашег времена. Један ангажовано усмерен, реско загорчен, потом и утешном ведрином сетно осењен, индивидуализовани глас његове измакнуте савести.

Уводећи у тематске основе својих романа слику српског села, што је тема која је прогнана из (пост)модерне књижевности, ове ауторке су прошириле и обогатиле слику света савременог романа. Искузујући делимичну сродност у поступку градње слике света, Соња Атанасијевић је у роману *Ваздушни људи* (Просвета) своје јунакиње поставила на позорницу провинцијског града у другој половини прошлог века. Међутим, она се није толико занимала социјалним и политичким приликама тематски захваћеног времена, већ је своју стваралачку пажњу усмерила ка унутарњим, психичким и емотивним њиховим просторима.

Једна од њих је централна наративна свест која, осветљавајући властито сећање, приповеда о неким преломним моментима из дана њихове младости. Заправо, о оним ситуацијама и догађајима који су битно утицали на њихов идентитет, односе, позицију у друштву. А како је основна приповедна ситуација у роману подстакнута зачудним, телепатским односом јунакиње са њеним изгубљеним плодом, то ова прича лавира између психолошке анализе, фантазијских описа и сликовите објективације. Приповедни захват у сећање, у доње пределе свести и интроспективна обасјања која га прате, актуелизовао је проблем абортуса као питање моралног и суштинског односа према вредности живота. А слика друштва која се у роману помаља из другог плана посведочује да за осетљива бића свет није увек сигурно уточиште, због тога га је потребно маштенски домишљати. А овај роман јесте један такав покушај у којем се ишло за тим да се потраже, препознају и представе простори егзистенцијалне хармоније, простори душевног и емотивног испуњења.

Писан стилски равно, сведеним језиком, овај роман оставља утисак добро замишљеног, ваљано започетог, али помало недовршеног приповедања у његовој идеалније претпостављеној мотивационој уверљивости, драматуршкој напетости и смисаоној и значењској интензивности и пуноћи. Мада се његове добре стране оличене у тематском пробоју и функционалној психологизацији радње и судбина јунака, а које се читањем лако препознају и усвајају, довољно казују да је по среди још једна, у основи успела, фикцијска пројекција: занимљива, ваљана прича.

Ако се типологија савременог српског романа појединачним ауторским прилозима онеобичава и богати, поље историје му остаје

стални темтски извор. У његовим широким оквирима писци проналазе мотиве и пристале начине да далеке догађаје повежу и приближе ситуацији савремености. Због тога није више реткост да се стваралачки излази у сусрет великим датумима и ликовима историје; да се, као по задатку, књижевно-уметнички конструише. Дејан Стојиљковић је тако, у роману *Знамење Анђела* (Лагуна), опет понудио сликовиту и сценичну (стриповану) верзију читања далеке историје, везане за време и живот Константина Великог. У њој је он, на широком платну ширења римског царства крајем трећег века, пренаглашено у везу довео залог пријатељства, округлост ратовања и спритуалност нарастајуће вере, са духовним и моралним начелима. И то у напетом приповедању, којем мањак уверљивости доноси местимице неуспело спроведен систем уметничке мотивације. Чини се да је овај текст пре писан да постане основа за филмски сценарио, него што би своје место потражио међу успешним књижевним интерпретацијама и визијама удаљене историје, која је по себи већ велика, тајновита прича.

Знатно успелију и уверљивију верзију читања тог историјског времена понудила је у роману *Златно доба* (Интерпрес, Тема) Силвана Хаџи-Ђокић, оглашена ауторка великих историјских прича. У настојању да између ранохришћанског и савременог доба успостави смисаону везу, она је ратна и духовна подвижништва и победе оног доба супротставила вредносној и духовној декаденцији нашег времена. И у том настојању ликове цара Константина и мајке му Јелене градила поступно, подробно, маркантно и уверљиво. Са дозом акрибичности која јој је својствена, ширу слику изабраног периода историје она је дала тако да се у њој одражавају многа типична људска настојања и ограничења. У тој равни постигла је висок степен универзалности приче, али ју је, на другој страни, оптеретила опсежним нефункционализованим историјско-богословским знањима и ученим промишљањима.

Писан мирно, разборито, са фином нотом интелектуалне одмерености и наративне дисциплине, овај роман показује да се велике теме историје не отимају перу заинтересованих и посвећених. Поготово када им се приступи са намером да се у њима препозна, повласти и опише отисак несавршене човекове природе – његових сталних настојања да измакне усуду и чвор своје судбине разреши на конкретан, у искуство уписан, знани начин. Тада се слике историје и стварност егзистенције подстицајно стапају у ток и свет оживотворене и универзализоване књижевне приче.

Са дубинским погледом у турбулентну дехуманизовану савременост, настао је и роман Слободана Владушића *Ми, избрисани* (Лагуна). У његовој се сложеној структури фикционализује сударање и претапање емпиријског света са светом виртуелних комуникација. А

у том свету, у сајбер-простору симултаних комуникативних додира и видео-игрица, заплиће се и ујашњава колоплет трагичних судбина зачет у ратним сукобима на Балкану крајем прошлог века.

Конкретизујући постмодерну тотализујућу идеју да је свет медија хиперреалистична стварност и да не постоји разлика између емпиријског света и света у њима заснованог, јер и он једнако стварно опредељује људске судбине, аутор је у овом сложеном роману, који ка завршници драматски и вредносно расте, актуелизовао и уједначио судбину несталих у ратном полому са судбинама изгубљених у виртуелном простору. А са једнаким неутешним и неизмењивим исходом општег атомизовања и чиљења. Због тога постаје могуће да се брисањем граница и друштвених погодби, многе освојене и потврђене хумане и националне вредности потру, забораве, преименују и изгубе. Тиме су питања одбране и обнове друштва, националног идентитета, опстанка и историјске судбине српског народа, у овој у трагичкој реалности света снажно укореењеној причи стекла још једног ученог и ангажованог представљача и тумача.

Активирајући мотив мртве драге и потраге за виновницима њеног свирепог уморства, аутор је у овом роману активирао и значењски вишеструко повезао мотиве велеградске свакодневице са глобалним информатичким и геополитичким тенденцијама. Али је, истовремено, у симболичком простору романа пажњу посветио и јединственим и једнославним чиновима људске саосећајности и самосвести, као противтежи и гесту унутарњег отпора различитим нехуманим односима и поретцима, којима је његов књижевни свет злокобно премрежен.

Писан концентрисаним униформним језиком, који се стилски ретко развија ван примарне функције описности и извештајности, овај на сложеном подтексту заснован роман (отворена књига) нуди различите, а плодотворне, могућности читања и тумачења. Представља тематску новину, али и слојевит значењски прираштај који промишљено и ангажовано излази у сусрет актуелним темама интелектуалног и сазнајног хоризонта епохе. Постаје његова, снажним сликама и симболичким фигурама обележена, интелектуално-критичка актуелизација. Изразито концептуално-проблемски осмишљен и срачунат стваралачки гест.

Велики и важни догађаји савремености уведени су и у тематско поље романа *Аркадија* (Архипелаг) Милете Продановића. А у њему се пред читаоцем разастире имагинирани свет земаља: Превалитаније, Трибалије и Русије да би, у добро изведеној алегоријској пројекцији која за миметичку подлогу има препознатљив простор Боке Которске, приповедање о њиховој транзиционој судбини постало велика прича и драма нашег времена.

Организујући приповедање као, на митској и историографској основи, сложено засновану пројекцију која је у себе упила елементе друштвене и политичке сатире, ситуације и ликови њиме захваћени постају репрезенти савремених криминализованих политичких преврата, у којима изневеравање традицијских моралних погодби постаје формула живљења, а корупција висока мера ствари. У таквим околностима онда постаје могуће ангажовано сликање и представљање зидања великог комплекса Аркадије, као мистификоване основе на којој ова прича поприма својства ироничног коментара, гротескне и фантазијски заошијане критичке представе. Док њени виновници постају упечатљиво оживљене карикатуре које, у симболички ванредно изведеној завршној сцени, велики савремени Молох, тајкун Аркадије, прождире, као своју заблуделу транзицијску децу.

Успелу представу великих политичких и друштвених изазова савремености, у овом роману тамније сенче непрецизно одређена наративна позиција и статус приповедне инстанца, потом и недовољно мотивисана и функционализована употреба локализованог романизованог говора, као важног поља за стварање хуморних обрта и укупног смисла текста. А томе насупрот стоје изразита тематска актуелност, значењска важност и вредност овог ангажованог романа, као једног од упечатљивијих израза кризе смисла и критичког духа нашег времена.

Започет као љубавна прича у далеком Тајланду, роман Горана Гоцића *Таи* (Геопоетика), прераста у причу о авантуристичкој потрази за идентитетом и умножену епистоларну и есејизовану расправу о изазовима савременог постколинајлног света. Изграђен тако што се у њему на три композициона нивоа развија основна прича о самоостварењу и спасењу, овај сложено грађени роман је у себе упио различите жанровске обрасце и типове знања. Тако да његов резигнирани јунак, карактеристични слаби субјект нашег времена, својом катарзичном, емотивно напетом исповешћу мотивише и смисаоно повезује остале нивое наративног и дискурзивног представљања. Утичући, истовремено, на формирање меланхолочног тона, дијалошког и полемичког значењског усмерења романа. А та се полемичност исказује у настојању да се различити негативни стереотипи и предрасуде о Далеком истоку, о Индокини, деконструишу, преиспитају и конкретније и животноје приближе духу савремености. Као и то да се вредности далекоисточног начина мишљења и делања, основаније разумеју и афирмативно прихвате.

На тај начин овај роман сложеног подтекста постаје дубински изазваном емотивношћу и искреношћу јунака озрачена, искуством искупљена, мултижанровска прича о самореализацији субјекта у изазовном окружењу другости. Постаје вишезначно одређен роман о емотивној

и егзистенцијалној реализацији која је културолошки осмишљена, сентиментално обојена, али и интелектуално и ангажовано-критички усмерена. Због тога се његова централна наративна нит удваја и функционално преплиће са другим структурним нивоима, стварајући тако ефекат композиционе, садржинске и значењске сложености. И то на тај начин да различите имаголошке представе у њој уверљиво активирају, бивају функционално укључене у централну причу о развоју лика: његову иницијацију у ствараоца и расплет његове, емотивним губицима и трагаштвом за недостајућим суштинама, трагички и симболички обележене судбине.

Искуство путовања јунака последовало је, у идеолошкој равни романа, тихом апологијом присвојених начела будистичког стоицизма и матријархалне доминације. Њиховим саморазумљивим прихватањем, са активном свешћу о вредности другог и другачијег модела културе и субјеката у њој формираних, његово децентрирано странствовање се смисаоно испунило, стабилизовало и наврхунило. Стога је ова прича сугестивно посведочила о искуству разлике, те о сталној потреби за релевантним уметничким дијалогом који излази у сусрет свом добу. Потом о критичком мишљењу и савременом културолошком номадизму, као продуктивним начинима за упознавање и присвајање вредности хармоничне различитости света.

Вољним пристајањем уз његову укупност, и јунак овог Гоцићевог романа описао је и затворио круг свог егзистенцијано-емотивно-духовног самоизграђивања. Тиме је ова удвојена прича о његовом индивидуалном искуству и саморефлексији постала репрезентативно, књижевно-уметнички развијено и успело, вишезначно и узбудљиво сведочанство које се искрено и уверљиво обраћа нашој хипертрофираној емоционалности и нашем пометеном духу.

Тако се и ове године из преобимне продукције издвојило читаво туце романа које вреди читати. И то једне због идејне и идеолошке вредности њихове фикцијске пројекције: успелог захвата у било свакодневице, уверљиве приче и реторичких партија и обрта, друге због морфолошких иновација и варијација, фрагментарних језичко-стилских узлета, мисленог уопштавања, хуморних просева, поетског усијања... Тек, уз мало доброг настројења и ова година, свему упркос, може да буде година нашег охрабрујућег читалачког задовољства.